

Wiaczesław Andrejczuk, Patrycja Dzikowska

Uniwersytet Śląski
Wydział Nauk o Ziemi

Analiza typologiczna obiektów z Listy Światowego Dziedzictwa UNESCO

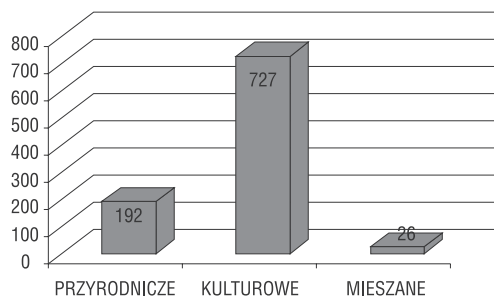
Wstęp

W 1945 r., w efekcie starań przedstawicieli rządów krajów tworzących ONZ, jak i osób prywatnych – wybitnych postaci kultury, nauki i polityki, zdających sobie sprawę, że dziedzictwo kulturowe jest jednym z filarów rozwoju ludzkości, powstała Organizacja Narodów Zjednoczonych do Spraw Oświaty, Nauki i Kultury (*United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization*; w skrócie UNESCO). Pełniąc wiele funkcji i działając na różnych polach, organizacja ta już od 67 lat otacza opieką i chroni przed zapomnieniem najbardziej cenne i wyjątkowe obiekty, jak i obszary naszej planety, wyodrębnione według ściśle określonych zasad i kryteriów. Obiekty te od 1972 r. umiejscawiane są na Liście Światowego Dziedzictwa Kulturowego i Przyrodniczego UNESCO, której celem jest zachowanie dla potomności i promocja bezcennych tworów natury i cywilizacji, bez względu na ich umiejscowienie, pochodzenie i różnice kulturowe. Według stanu na początek 2012 r., na Listę wpisano 945 obiektów i obszarów. Liczba ta nie jest stała i generalnie wzbogaca się corocznie o kilka nowych obiektów.

Wszystkie obiekty wpisane na Listę, od jej utworzenia, zostały ujęte w trzy główne kategorie: kulturowe, przyrodnicze i mieszane (*Księga skarbów* 2011). Autorzy dokonali głębszej analizy zawartych na Liście danych, która polegała na uszczegółowieniu (typologii z punktu widzenia geografii) charakteru (walorów) jej obiektów (i obszarów) oraz ustaleniu prawidłowości rozprzestrzenienia obiektów w obrębie poszczególnych części świata. Podane niżej statystyki dotyczą stanu Listy z początku 2012 r.

Struktura ogólna obiektów z Listy Światowego Dziedzictwa UNESCO

W podziale ogólnym z 945 obiektów umieszczonych na liście 192 (20%) to obiekty przyrodnicze, 727 (77%) – kulturowe, a 26 (3%) – mieszane (ryc. 1).

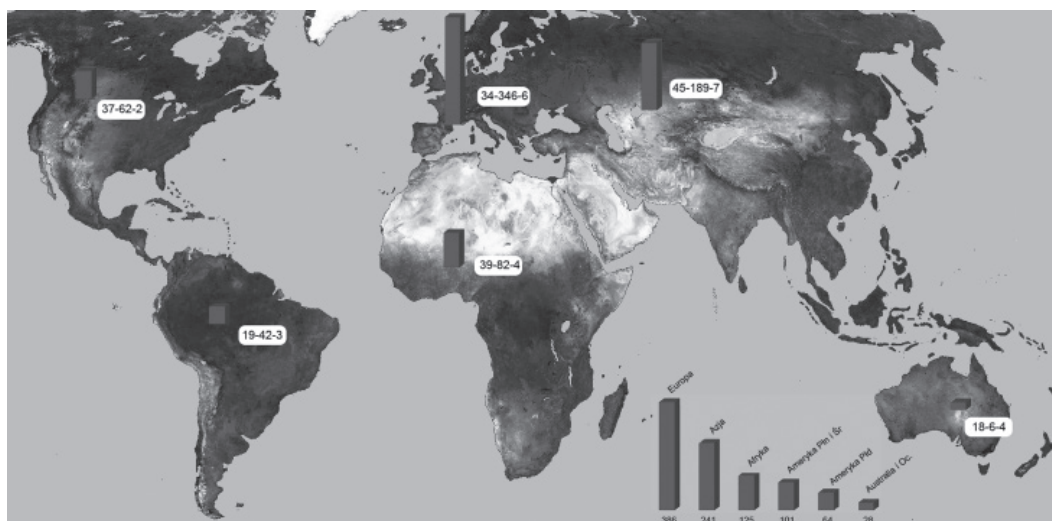

Ryc. 1. Liczba obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO z uwzględnieniem typu obiektów

Źródło: opracowanie własne.

Dla poszczególnych części świata proporcje te wyglądają następująco: Afryka (39–82–4), Ameryka Południowa (19–42–3), Ameryka Północna i Środkowa (Centralna) (37–62–2), Australia i Oceania (18–6–4), Azja (45–189–7) i Europa (34–346–6) (ryc. 2).

Najwięcej obiektów (ze wszystkich) skupia „stary” kontynent – Europa (41%), następnie Azja (25%), Afryka (13%), Ameryka Północna i Środkowa (Centralna) (11%), Ameryka Południowa (7%) oraz Australia i Oceania (3%). We wszystkich częściach świata, z wyjątkiem Australii (wraz z Oceanią), liczba obiektów kulturowych wyraźnie przewyższa liczbę przyrodniczych i mieszanych.

Ryc. 2. Liczba obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO w poszczególnych częściach świata

Liczby w nawiasach (pierwsza – liczba obiektów przyrodniczych; druga – liczba obiektów kulturowych; trzecia – liczba obiektów mieszanych)

Źródło: opracowanie własne.

Typologia obiektów (obszarów) z Listy Światowego Dziedzictwa UNESCO

Każdy z poszczególnych obiektów z Listy, zarówno przyrodniczych, kulturowych, jak i mieszanych, został zakwalifikowany do odrębnej grupy (typu). Za kryterium odniesienia obiektu do tej lub innej kategorii typologicznej przyjęto *rodzajową wartość* obiektu, czyli jego główny walor, decydujący o umieszczeniu obiektu na Liście.

Wśród obiektów kulturowych wyróżniono takie typy jak: archeologiczne, architektoniczne, artystyczne, zabytkowo-historyczne, warowne, osadniczo-etnograficzne, industrialno-techniczne, sakralne oraz krajobrazowo-kulturowe (krajobrazu kulturowego). Spośród obiektów przyrodniczych wyodrębniono: biotyczne (ekosystemowe), geologiczne, geomorfologiczne, hydrologiczne i krajobrazowe. Obiekty mieszane uszczegółowiono poprzez odniesienie ich do wyżej wymienionych podtypów, łączonych ze sobą, na przykład: sakralno-krajobrazowe, warowno-geologiczne, zabytkowo-historyczno-krajobrazowe itd.

W tab. 1 i 2 przedstawiono wymienione wyżej typy wraz z wskazaniem obiektów i obszarów kwalifikujących się do tej lub innej grupy typologicznej. Z kolei na ryc. 3 i 4 pokazano strukturę typologiczną obiektów wg poszczególnych części świata.

Najwięcej obiektów archeologicznych jest w Europie (31), następnie w Azji (28) i Afryce (22). Spokrewnione z nimi często obiekty artystyczne najliczniej występują w Europie (10) oraz w Azji i Afryce (po 7). Pod względem liczby obiektów architektonicznych wyróżniają się Europa (41) oraz Azja (9), w pozostałych częściach świata występują one prawie pojedynczo. Zabytków industrialno-technicznych najwięcej jest, co nie dziwi, w Europie (29), zdecydowanie mniej (6) w Azji. Cennych obszarów krajobrazu kulturowego w Europie mamy aż 28, natomiast w innych regionach świata jest ich niewiele: Afryka (5) i Azja (5), w pozostałych występują one w znikomych ilościach. Obiekty osadniczo-etnograficzne najliczniejsze są w Europie (7), następnie w Azji (6), Ameryce Północnej i Afryce (po 5). Pod względem liczby zabytków sakralnych liderem jest znowu Europa (55), chociaż tuż za nią lokuje się Azja (53), a następnie, z dużym dystansem Afryka (10). Warowno-militarnych obiektów najwięcej jest w Azji (11), a Europa, nieznacznie ustępując, znajduje się tym

Tab. 1. Typy obiektów przyrodniczych wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO

Typ obiektów	Symbol	Rodzaje obiektów (walorów)
Biotyczne (ekosystemowe)	Bt	rezerваты, lasy tropikalne i namorzynowe, puszcze, parki narodowe o bogatej oraz endemicznej florze i faunie, tereny podmokłe, obszary morskie i wyspy z występującą na nich unikatową fauną, rafy koralowe, siedliska, delty
Geologiczne	Gl	stanowiska paleontologiczne, kopalnie i kamieniołomy z cennymi minerałami, skałami czy rudami, odsłonięcia skalne, struktury tektoniczne
Geomorfologiczne	Gm	jaskinie, formy rzeźby, ostańce
Hydrologiczne	Hd	jeziora, wodospady, katarakty
Krajobrazowe	Kr	unikatowe krajobrazy, widoki

Źródło: opracowanie własne.

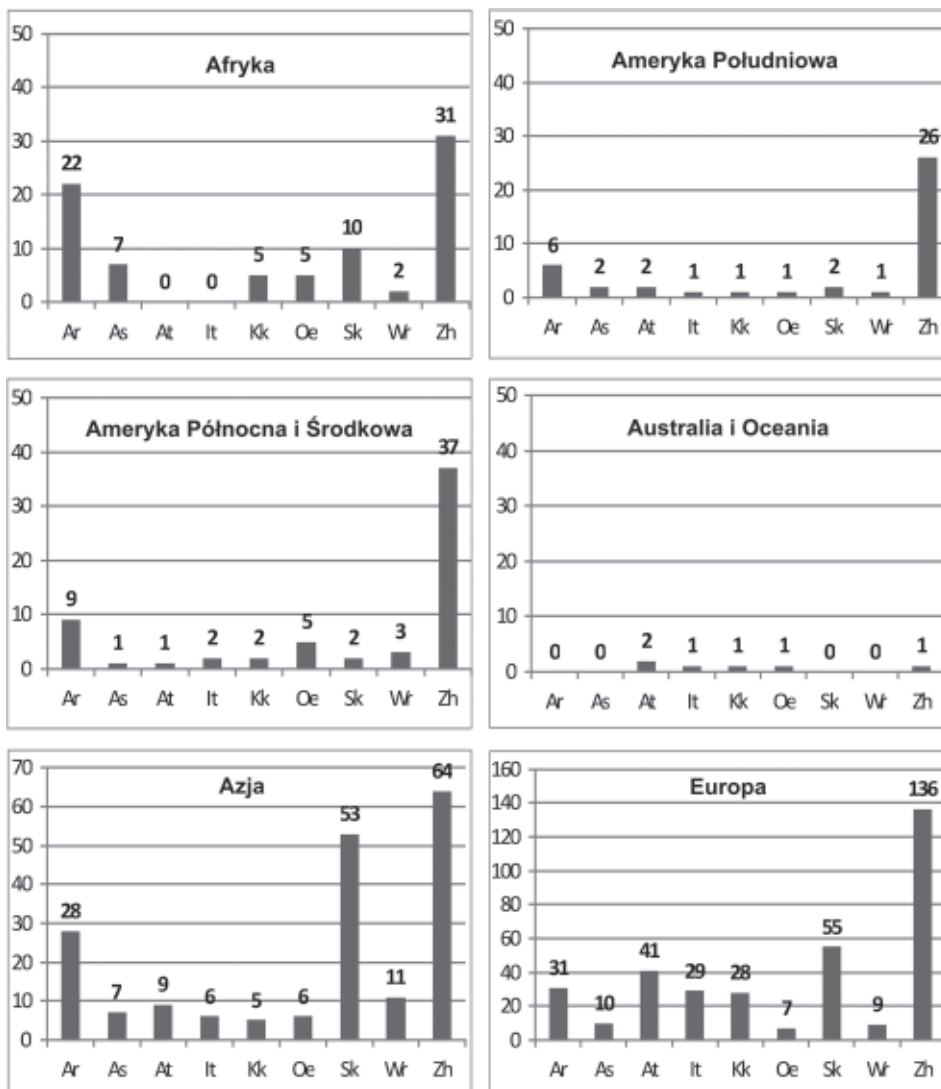
Tab. 2. Typy obiektów kulturowych wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa UNESCO

Typ obiektów	Symbol	Rodzaje obiektów
Archeologiczne	Ar	ruiny starożytnych miast (rzymskich, greckich), stanowiska człowieka pierwotnego wraz ze śladami jego kultury materialnej, świątynie megalityczne, wały graniczne, kurhany, kamienie runiczne
Architektoniczne	At	pałace, katedry, zespoły pałacowo-ogrodowe, budynki o szczególnych cechach architektonicznych, układy miast, ogrody, stylowe zamki, wille, budownictwo drewniane (kościół, cerkwie), parki, oryginalne mosty, modernistyczne zespoły mieszkaniowe, hale, osady i miasta przemysłowe
Zabytkowo-historyczne	Zh	historyczne centra miast, zamki, rezydencje miejskie, zabytkowe miasta, zespoły obiektów historycznych, kulturowych, architektonicznych, rezydencjalnych, sakralnych, warownych itd., dzielnice i targi miejskie (np. żydowska itd.), inne obiekty zabytkowe, dzielnice portowe miast nadmorskich, stare dzielnice miast, place, miejsca wydarzeń historycznych i pobytu znanych ludzi (pałace, budynki, wille, katedry, mosty, wieże itd.), występujące zespołowo i tworzące historyczne ansamble parki, mury itd.
Warowne-militarne	Wr	miejskie wieże strażnicze, twierdze, fortyfikacje, linie obronne, zamki warowne, fortece, mury obronne, forty, cytadele
Osadniczo-etnograficzne	Oe	osady o specjalnym budownictwie (np. na palach), skanseny architektury ludowej, domy beginek, osady Wikingów, specyficzne budownictwo wiejskie
Industrialno-techniczne	It	kanały, wiatraki, obiekty geodezyjne, fabryki, akwedukty, stare kopalnie (żłota, soli, miedzi, srebra), stacje pomp parowych, stare huty i odlewnie (żelaza itd.), przemysłowe kompleksy i koksownie, koleje, radiostacje, żelazne mosty, obserwatoria, zakłady przemysłowe
Artystyczne	As	malowidła naskalne, rzeźby, ryty i rysunki naskalne, malowidła jaskiniowe, paleolityczna sztuka jaskiniowa, paleolityczna, prehistoryczna sztuka naskalna, malowane cerkwie i klasztory
Krajobrazowo-kulturowe	Kk	krajobrazy zmienione przez człowieka, przede wszystkim gospodarczo, reprezentujące wzorce celowego przekształcenia, np. terasy i pastwiska, pola ryżowe, winnice, systemy irygacji, gaje palmowe, poldery, przemysłowe, górnicze oraz ślady kształtowania kulturowego krajobrazów o charakterystycznych wyznacznikach (np. krajobrazy wysp, zatok morskich, mierzei)
Sakralne	Sk	kościół, cerkwie, czynne katedry, klasztory sakralne, grobowce, piramidy, cmentarze, cmentarzyska, nekropolie, bazyliki, monastery, kolumny świętych, sanktuaria, opactwa, szlaki pielgrzymkowe i drogi, święte góry, źródła, jaskinie, zespoły klasztorne, pałace arcybiskupów i metropolitów, wyspy klasztorne, kalwarie, sobory, ławry, groty

Źródło: opracowanie własne.

razem na drugim miejscu (9). Absolutnym liderem pod względem obiektów zabytkowo-historycznych jest Europa (136). Ponad dwukrotnie mniej jest ich w Azji (64), czterokrotnie w Ameryce Północnej (37), Afryce (31) i Ameryce Południowej (26).

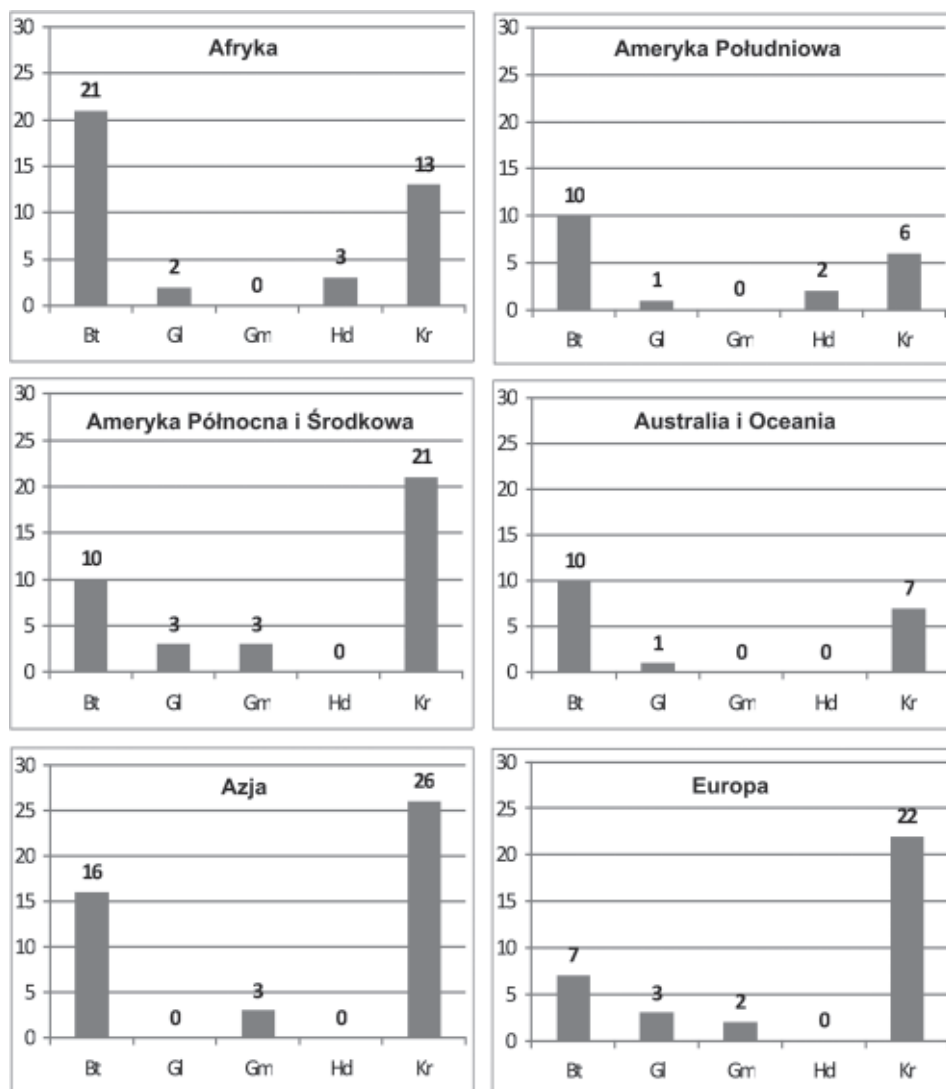
Obiekty biotyczne (ekosystemowe) są najliczniejsze w Afryce (21) i Azji (16). Mniej ich jest w Ameryce Północnej, Południowej i Australii (po 10) oraz Europie (7). Geologicznych obiektów najwięcej jest w Europie i Ameryce Północnej (po 3) oraz w Afryce (2). Co do

Ryc. 3. Struktura typologiczna kulturowych obiektów z Listy Światowego Dziedzictwa UNESCO w poszczególnych częściach świata

Objaśnienia: Ar – archeologiczne, As – artystyczne, At – architektoniczne, It – industrialno-techniczne, Kk – krajobrazowo-kulturowe, Oe – osadniczo-etnograficzne, Sk – sakralne, Wr – warowno-militarne, Zh – zabytkowo-historyczne.

Źródło: opracowanie własne.

Ryc. 4. Struktura typologiczna przyrodniczych obiektów z Listy Światowego Dziedzictwa UNESCO w poszczególnych częściach świata

Objaśnienia: Bt – biotyczne, Gl – geologiczne, Gm – geomorfologiczne, Hd – hydrologiczne, Kr – krajobrazowe.

Źródło: opracowanie własne.

obiektów geomorfologicznych, to jest ich na ogół niewiele, przodują pod tym względem Azja i Ameryka Północna (po 3). Hydrologiczne obiekty występują wyłącznie w Afryce (3) i Ameryce Południowej (2). Obszarów cennych krajobrazowo (chodzi o krajobrazy naturalne) najwięcej jest w Azji (26), Europie (22) oraz Ameryce Północnej (21).

Z przedstawionego podziału typologicznego wynika, że wśród obiektów kulturowych we wszystkich częściach świata (oprócz Australii i Oceanii) dominują obiekty zabytkowo-historyczne i sakralne (w Australii artystyczne), a wśród obiektów przyrodniczych – krajobrazowe i biotyczne. W podziale regionalnym, wg części świata, liderem co do liczby obiektów archeologicznych, sakralnych, artystycznych, architektonicznych, osadniczo-etnograficznych, industrialno-technicznych, zabytkowo-historycznych oraz krajobrazowo-kulturowych jest Europa, natomiast obiektów warownych – Azja.

W przypadku obiektów przyrodniczych, szczególnie krajobrazowych, biotycznych i geomorfologicznych, Europa znacznie ustępuje innym częściom świata, w szczególności Azji i Ameryce Północnej.

Podsumowanie

Przeprowadzona analiza pokazuje dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze poszczególnych części świata i do pewnego stopnia odzwierciedla „zasoby” ich walorów przyrodniczych i kulturowych. „Stary Świat” jest zdecydowanie zasobniejszy w obiekty UNESCO od „Nowego Świata”, szczególnie w aspekcie zabytków kulturowych. Jest to reguła niewymagająca wyjaśnień, jak zresztą i fakt tak dużej koncentracji obiektów kulturowych w Europie i Azji, w porównaniu z innymi częściami świata. Zrozumiałe wydaje się, że większa liczba obiektów przyrodniczych w stosunku do kulturowych występuje na obszarach mniej zaludnionych lub takich, gdzie cywilizacja europejska dotarła później. Jeśli w Europie przewaga liczby obiektów kulturowych nad przyrodniczymi jest ponad dziesięciokrotna, a w Azji ponad czterokrotna, to w pozostałych częściach świata (obie Ameryki i Afryka) spada ona do dwukrotnej, a w najpóźniej objętej wpływami cywilizacji europejskiej Australii obiektów przyrodniczych jest więcej niż kulturowych.

Lista Światowego Dziedzictwa UNESCO, bez względu na sformułowane specjalne kryteria, które obiekty mają spełniać, aby zostać wpisane na Listę, jest tworem wysoce subiektywnym. Kryteria te są na ogół „rozmyte”, mają charakter jakościowy i są trudne do sformalizowania czy uściślenia. Wyraźnie zaznacza się również powiązanie liczby obiektów, występujących na tym lub innym obszarze świata, z poziomem jego rozwoju cywilizacyjnego i gospodarczego, a co za tym idzie wpływami, lobbowaniem itd. Niewątpliwie, w Ameryce Południowej czy Afryce zdecydowanie większa liczba obiektów, szczególnie przyrodniczych, zasługuje na wpisanie na Listę. Analiza nowowpisanych na Listę obiektów z ostatnich lat, wykazuje jednak (co cieszy) tendencję do wyrównania liczby obiektów w obrębie poszczególnych kontynentów, gdyż Lista wzbogaca się głównie o obiekty spoza Europy. Powinniśmy jednak zdawać sobie sprawę, że „sprawiedliwość” Listy powinna być rozumiana nie jako proporcjonalne wyrównanie liczby obiektów, wpisywanych na nią z różnych części świata, lecz jako ujawnienie wszystkich najbardziej wartościowych obiektów, bez względu na położenie, w celu ich właściwego dowartościowania, wzmocnionej ochrony i opieki na szczeblu międzynarodowym.

Ze względu na brak czynnej ochrony wielu cennych obiektów przyrodniczych czy kulturowych w krajach słabo rozwiniętych, politycznie niestabilnych itd., warto obiektom tym nadawać status obiektów UNESCO, nawet jeżeli one nie spełniają wszystkich kryteriów. Opieka międzynarodowa jest bowiem dla nich szansą na przetrwanie. Poza tym, po głębszym ich poznaniu, może się okazać, że i one są naprawdę wyjątkowe.

Literatura

Księga skarbów UNESCO. Obiekty i miejsca, które warto zobaczyć, 2011, Dragon, Bielsko-Biała.

Źródła internetowe

<http://www.unesco.pl/kultura/dziedzictwo-kulturowe/swiatowe-dziedzictwo/lista-swiatowego-dziedzictwa> (10.09.2012).

<http://whc.unesco.org/pg.cfm?cid=31> (10.09.2012).